

In gesprek met Luther

Rondwandeling Dijkermaten

- **Periode: jaren 1361-1704**
- **Startpunt: jaarpaal 1361 (hoek Oude Deventerweg/Oosterveldsweg, Holten)**
- **Lengte: 10,5 km**

Gebruiksaanwijzing:

- De nummers in deze beschrijving verwijzen naar de jaartallen op de paaltjes.
- De letters verwijzen naar de betreffende zijde van de informatiekubus: R = regionaal; N = Nederland; E = Europa; W = overige werelddelen.
- Tip: scan onderweg QR-codes voor YouTube-filmpjes.

Bewegwijzering

Wit-paarse bordjes geven de looprichting aan. De bordjes zijn vaak bevestigd aan lantaarn- en straatnaampalen.

Podcast

Tip! Beluister voor je op pad gaat de podcast bij deze rondwandeling. Dan krijg je in het kort te horen wat er in deze periode gaande is. Dat maakt het gemakkelijker om gebeurtenissen die je onderweg tegen komt in die tijd te plaatsen. De podcast staat op de website van het Wereldtijdpad: zie pagina van deze rondwandeling.

[Tijd van rondwandeling Dijkermaten](#)

Intro

Op onze wandeling tussen Holten en Dijkerhoek ontmoeten we Maarten Luther. De man is minstens zo bekend als Columbus en Napoleon. Hij veroorzaakte 500 jaar geleden een enorme rel. Na verloop van tijd bleek dat door zijn optreden de almacht van de Rooms-Katholieke kerk was

aangetast en er volgde een periode van godsdienstoorlogen.

1361 - Start

Maarten Luther (1483-1546)

We ontmoeten Maarten Luther bij jaarpaal 1361. Het wordt een intensieve wandeling. Je bent dus gewaarschuwd!!

Wij: Dag professor. Wat een eer dat we een eindje met u op mogen lopen.

ML: Geen dank. Het verbaast me wel dat jullie me na 500 jaar niet vergeten zijn.

Wij: Eerlijk gezegd hebt u het daar zelf wel een beetje naar gemaakt.

ML: Misschien is dat waar, maar ik had nooit verwacht dat ik zoveel opschudding zou veroorzaken. Niet dat ik er ooit spijt van heb gehad. Ik kon niet anders. Maar laten we op pad gaan. Dan vertel ik onderweg wel wat er aan de hand was.

Domkerk Utrecht

1373-N Protest tegen bouw toren

Geert Grote, geboren in Deventer. Z'n vader is er burgemeester. Door de pest is hij op 10-jarige leeftijd wees. Hij komt in huis bij een oom die hem in Parijs laat studeren. Geert treedt daarna in dienst van de kerk van Utrecht. Daar loopt hij tegen allerlei misstanden aan, die hij in preken hekelt. Zijn collega's vinden dat maar niks...

1375-N Schrobbering

De bisschop van Utrecht is het blijkbaar wel met Geerts kritiek eens en roept geestelijken die er een potje van maken, tot de orde.

Geert Grote (1340-1384)

1384-R Pest

Na een bezoek aan een zieke vriend sterft ook Geert Grote aan de pest. In zijn korte leven heeft hij een groep volgelingen om zich heen verzameld, die zich *moderne devoten* noemen. Ze luisteren liever naar hun eigen geweten dan naar wat de kerk hen voorschrijft.

1409-E Wie van de drie?

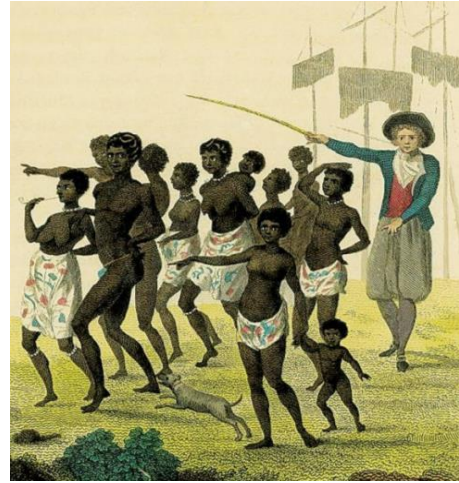
De kerk maakt er tot op het hoogste niveau een zootje van. Gelovigen is wijs gemaakt dat de paus onfeilbaar is. Gelukkig is er nog geen krant, tv of Twitter. Anders zou de situatie die dit jaar ontstaat veel gelovigen aan het twijfelen hebben gebracht.

Thomas van Kempen (1380-1471)

1427-R Bestseller

Thomas a Kempis groeit op in Kempen. Dat ligt in de buurt van Keulen. Zijn ouders sturen hem naar school in Deventer. Daar wordt hij fan van Geert Grote. Na zijn studie gaat hij het klooster in. Thomas verdient de kost met het kopiëren van de Bijbel. Hij doet dat zeker vier keer. Verder schrijft hij een boekje dat een echte bestseller wordt.

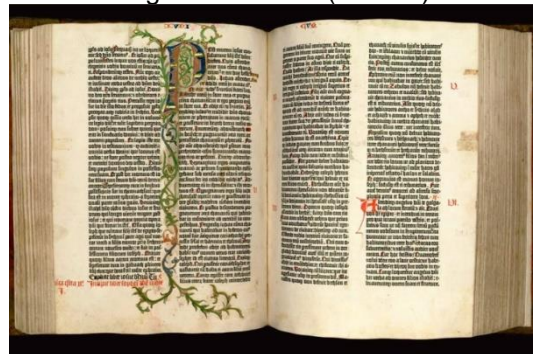
1442-E Met de zegen van de paus...

In deze tijd is de kerk oppermachtig en de paus bemoeit zich overal mee. Lees 1442-E en verbaas je...!

1451-N Jodenster?

In de middeleeuwen komt Jodenhaat overal voor. In Arnhem zet de pauselijke gezant in het voorbij gaan nog even de puntjes op de i. Of het 'tjicken' (= teken) een ster was, weten we niet.

In Genua komt een kind ter wereld dat wereldberoemd gaat worden... (1451-E).

Bijbel die door Johan Gutenberg gedrukt is

1455-E Uitvinding met grote gevolgen

In onze tijd heeft de uitvinding van chip, internet en mobieltje het leven van mensen totaal veranderd. Rond 1449 vindt Johan Gutenberg in Mainz (Duitsland) een nieuwe druktechniek uit. Hij maakt daarbij gebruik van losse loden letters. Dat maakt het mogelijk in korte tijd pamfletten en boeken in grote aantallen aan te maken en te verspreiden. Dankzij de nieuwe techniek zullen de ideeën en opvattingen van Luther in korte tijd in heel Europa bekend worden.

1483-E 10 november

Wij: 1483... het jaar waarin u geboren bent! Hoe is uw jeugd?

ML: Mijn ouders wonen in het Duitse plaatsje Eisleben. Mijn vader verdient er de kost als boer. Maar als ik één jaar oud ben, verhuizen we naar Mansfeld. Daar wordt m'n vader mijnwerker. M'n ouders zijn heel streng voor mij. Als ik ondeugend ben, gebeurt het regelmatig dat ik een flinke draai om mijn oren krijg. Nou, daar word je een braaf en gehoorzaam jongetje van! Kijk, dit zijn mijn ouders.

Op m'n vijfde ga ik naar de Latijnse school. Op mijn 12de spreek en schrijf ik vloeiend Latijn. Een paar jaar later ga ik naar de universiteit van Erfurt om rechten te studeren. Mijn vader wil graag dat ik jurist word.

Wij: U bent een echte studiebol?

ML: Klopt, ik ben een vlotte leerling. Toch geef ik er plotseling de brui aan. Mijn vader is laaiend. Dat kan ik wel begrijpen. Ook voor mij is het een complete verrassing.

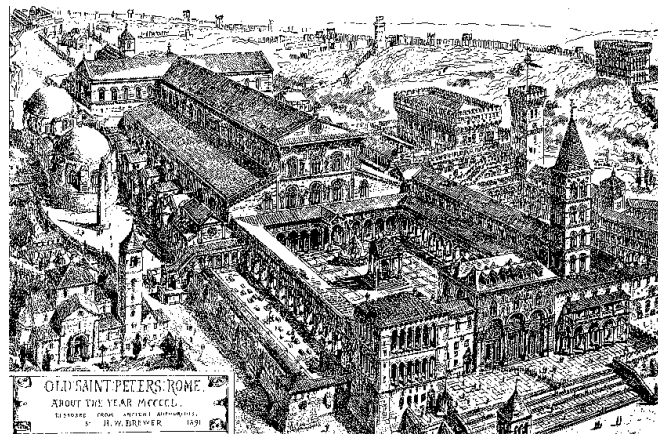
Johann Tetzel, 'handelaar in vergeving van zonden'

Aflaatbrief

1504-E Handeltje

De kerk zet een handeltje op om geld te verdienen aan de angst voor hel en vagevuur die gelovigen eerst is aangepraat. Monnik Johann Tetzel is ingehuurd om de handel aan de man te brengen.

Oude Sint-Pieterskerk

1505-E Paus is toe aan nieuwe kerk

Wij: Op deze kubus lezen we dat paus Julius II aan architect Bramante een eervolle opdracht geeft. Ook voor u is het een bijzonder jaar.

ML: Dat mag je wel zeggen, ja. Het is 2 juli als ik van Mansfeld - waar mijn ouders wonen - terug loop naar de universiteit in Erfurt. Het is een warme zomerdag en ik loop helemaal in gedachten verzonken. Ik merk dus niet dat de lucht betreft. Even later barst een onweer uit, zo hevig dat ik bang ben het niet te overleven. Als de bliksem pal naast me inslaat, roep ik in paniek: 'Help me heilige Anna, ik zal monnik worden.'

Wij: Wie is Anna?

ML: Anna was de moeder van Maria, dus de grootmoeder van Jezus. In mijn tijd geloven we dat Anna reizigers in nood kan beschermen.

Wij: Meende u dat, monnik worden?

ML: Ja zeker. Als ik het thuis vertel, is mijn vader in alle staten. 'Je wilt me toch niet vertellen, dat je van plan bent een luie niksnut te worden?', schreeuwt hij. 'Daar ben je toch veel te slim voor.' Maar mijn besluit staat vast. Twee weken later stap ik een klooster van augustijner monniken binnen. Ik kies voor dit klooster, omdat ik weet dat het heel streng is en dat je er hard kunt studeren.

Kijk, zo zag ik er ongeveer uit in die tijd ...

Wij: Hoe bevalt het?

ML: Prima. Ik ben vreselijk fanatiek. Ook met vasten. Op een keer vinden andere monniken me zelfs bewusteloos op de vloer van mijn cel. Op 4 april 1507 word ik tot priester gewijd.

Wij: Trots op uzelf?.

ML: Ik ben in het begin zo bang dat God niet tevreden over me is, dat ik tijdens de mis sta te hakkelen en te stamelen. Ik vind dat ik veel te weinig weet om een goede priester te zijn. Daarom maak ik een voetreis naar Rome in de hoop daar mijn geloof te versterken.

Wij: Dat lukt natuurlijk?

ML: Integendeel, het wordt een desillusie. Ik ben verbijsterd over de corruptie en losbandigheid die ik bij bisschoppen en kardinalen tegen kom. Bij terugkomst ga ik toch maar weer naar de universiteit, nu om er theologie te studeren. Ik promoveer en ga studenten college geven in Bijbeluitleg. Zelf leer ik daar nog het meeste van, gewoon door de Bijbel goed te lezen en er goed over na te denken. Ook preek ik regelmatig in de Slotkerk van Wittenberg.

Slotkerk, Wittenberg

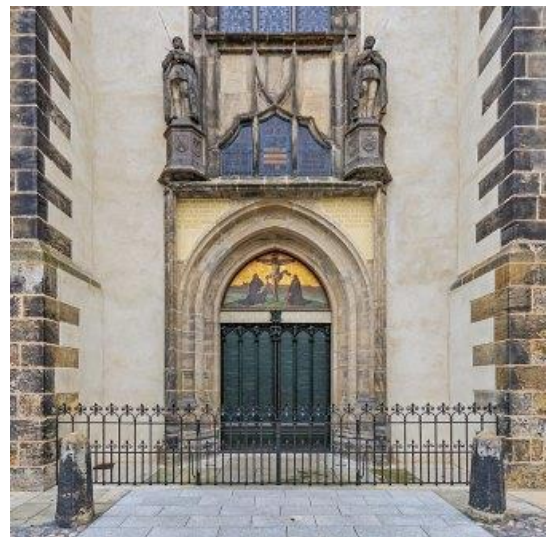
Illustratie uit Lof der Zotheid

Desiderius Erasmus (1466-1536)

1511-N Spotten met de kerk

De beroemde geleerde Erasmus (geboren in Rotterdam) schrijft het boek in één week, als hij bij een vriend in Engeland logeert. Het is gelijk zijn beroemdste boek. Daarin stelt hij kerkelijke misstanden aan de kaak. Spottend schrijft hij over spitsvondige theologen, holle hoofden onder een monnikskap en inhalige bisschoppen. Hij klaagt zelfs de paus aan. Gelovigen raadt hij aan zelf de Bijbel te lezen in plaats van af te gaan op wat priesters hen op de mouw proberen te spelden. Het boek helpt de weg vrij te maken voor de opvattingen van Luther.

De deur waarop Luther zijn 95 stellingen bevestigde.

1517-E De bom barst

Wij: Wat op 31 oktober 1517 gebeurt, zou nu 'breaking news' zijn. Wat u op die dag doet, is ongehoord.

ML: Dat is waar, maar ik kon niet anders.

Wij: Wat is er aan de hand?

ML: Je moet weten dat in mijn tijd de kerk een stempel zet op het leven van alles en iedereen. Of je nu arm bent of rijk, dat maakt niet uit. Als je iets verkeerd hebt gedaan, verwacht de kerk dat je dat opbiecht, waarna de priester een boete oplegt en de zonden vergeeft. Die boete kan bestaan uit het zeggen van gebeden, het doen van goede werken of het maken van een pelgrimstocht. Als bewijs dat de zonden zijn vergeven, krijgt de gelovige een schriftelijk bewijs: de aflat. Niks mis mee, vind ik.

Wij: Maar wat is dan het probleem?

ML: Er worden nu zelfs aflatbewijzen afgegeven voor zonden die nog niet gepleegd zijn. Het komt steeds vaker voor dat aflaten gewoon worden verkocht om zo de bouw van kerken of kloosters te bekostigen.

Wij: Wat merkt u daarvan?

ML: Mensen die hun zonden bij me opbiechten weigeren nog boete te doen, maar wapperen met een aflaat als bewijs dat hun zonden al zijn afgekocht. Berouw is overbodig.

Wij: Waarom begint u daar juist in 1517 zo fel tegen te keer te gaan?

ML: Je hebt gezien dat de paus in 1505 het startsein geeft voor de bouw van een nieuwe, immens grote Sint-Pieterskerk. Daar is veel geld voor nodig. Daarom worden overal op grote schaal 'Pieteraflaten' verkocht. Gelovigen krijgen te horen dat daarmee zelfs toekomstige zonden kunnen worden afgekocht. Ook de zonden van overledenen die voor straf nog in het vagevuur branden, kunnen zo worden gered. De verkoop is een groot succes. Het geld stroomt binnen. Ik merk dat gelovigen nog nauwelijks spijt hoeven te hebben van wat ze verkeerd hebben gedaan. De boetedoening is toch al geregeld.

Wij: U zet al uw bezwaren tegen de aflaathandel op papier in de vorm van 95 stellingen. Daar zal niet iedereen blij mee zijn geweest.

ML: De paus is furieus.

Paus Leo X (1513-1521)

1518-E Luther moet op het matje komen

Wij: Klopt het dat de paus u vraagt naar Rome te komen?

ML: Ja, hij probeert het met mij op een akkoordje te gooien.

Wij: U weigert...

ML: Natuurlijk. Die man is een gevaar voor de kerk. Het is een geldwolf die gelovigen voor het lapje houdt.

Wij: Hoe loopt het af?

ML: De paus noemt mij een 'aartsketter' en vraagt de autoriteiten mij aan hem uit te leveren. Ik heb geluk. Mijn landsheer, Frederik de Wijze van Saksen, weigert het bevel van de paus op te volgen.

Frederik de Wijze (1463-1525),
keurvorst van Saksen

1519-E Luther valt paus aan

Wij: U maakt het wel bont dit jaar. Hoe reageert de paus?

ML: Niemand is volmaakt. Zelfs de paus niet. Ik vind dat de Bijbel het laatste woord heeft. Kerk en paus kunnen dwalen. Zeker deze paus. Ik vind dat hij de gelovigen bedriegt en besteelt. Natuurlijk is mijn openlijke twijfel aan zijn onfeilbaarheid vloeken in de kerk. De reactie van paus Leo X laat dan ook niet lang op zich wachten.

1520-N+E De kerk uitgezet

Wij: Wat zijn de gevolgen van de pauselijke 'ban'?

ML: Het betekent dat je uit de kerk wordt gezet. Jullie landgenoot Erasmus springt voor me in de bres, wat ik bijzonder heb gewaardeerd.

Wij: Wat hebt u met de bul gedaan?

ML: Die heb ik buiten Wittenberg verbrand samen met enkele boeken waarmee ik het oneens ben.

De bul waarmee de paus Luther de kerk uit zet

1521-E Luther houdt voet bij stuk

Karel V (1500-1558)
koning van Spanje, heer der Nederlanden,
aartshtog van Oostenrijk en keizer van Duitsland

Wij: Wat is een Rijksdag?

ML: De Rijksdag is een bijeenkomst van honderden graven, bisschoppen en vertegenwoordigers van steden in het Heilig-Roomse Rijk: een groot gebied in Midden-Europa waarvan Duitsland en omliggende landen deel uitmaken. Voorzitter is keizer Karel V. Hij vraagt me tekst en uitleg te komen geven.

Wij: Hij wil zelfs dat u uw stellingen intrekt. Waarom eigenlijk?

ML: De keizer wil dat het rustig blijft in zijn rijk. Vrijheid van godsdienst bestaat nog niet. Bovendien wil hij goede maatjes met de paus blijven.

Wij: Maar u geeft geen krimp...

ML: Iedereen gaat er vanuit dat ik wel in zal binden, maar dat doe ik niet. De keizer kwaad. Hij slaat met zijn vuist op tafel en schreeuwt 'Nee!!'. Ik antwoord: 'Als ik niet door de Bijbel op andere gedachten wordt gebracht, kan en wil ik mijn stellingen niet herroepen. God help me, amen.' De keizer straft me met de rijksban.

Wij: U bent dus vogelvrij. Hoe overleeft u dat?

ML: Mijn beschermheer Frederik de Wijze laat me onderweg naar huis kidnappen. Ik duik als 'Jonkheer Jörg' onder op kasteel de Wartburg. Daar laat ik mijn baard staan en begin met het vertalen van het Nieuwe Testament in het Duits.

Kasteel De Wartburg in Eisenach

Adrianus VI, de enige paus van Nederlandse afkomst (1522-1523)

1522-N+E De nieuwe paus is een Nederlander!

Wij: Gefeliciteerd met uw vertaling van het Nieuwe Testament. U hebt er maar elf weken over gedaan. Knap! Waarom zoveel haast?

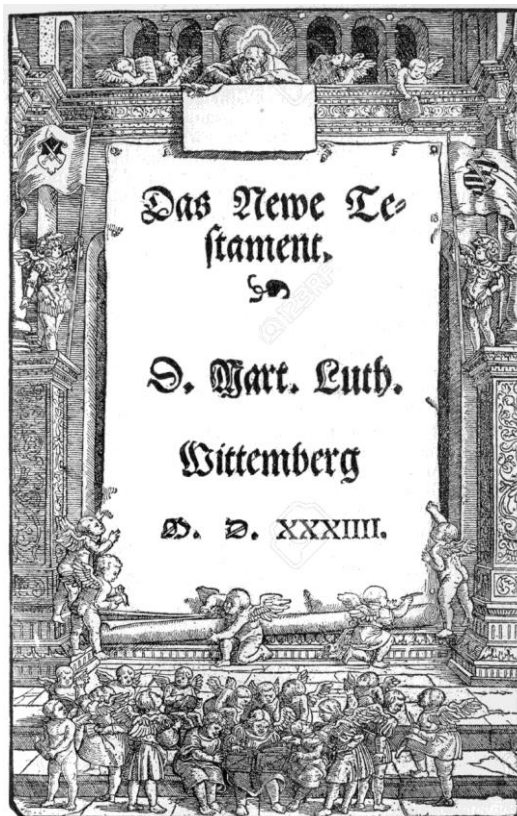
ML: Van de Bijbel bestond tot nu toe alleen een vertaling in het Latijn. Gewone mensen kunnen dat niet lezen. Daarom kunnen priesters de gelovigen in principe alles op

Wereldtijdpad Rijssen-Holten / Rondwandeling Dijkermaten/ Thema: In gesprek met Luther

de mouw spelden en zeggen dat de Bijbel het voorschrijft. Met mijn Bijbel in de hand kan nu iedereen zelf checken of dat wel klopt.

Wij: Steeds meer mensen kiezen partij voor u en uw opvattingen. Ook in ons land. Dat de nieuwe paus een Hollander is, maakt ze kennelijk niets uit. Keizer Karel V geeft een speciale rechtbank in de Lage Landen opdracht mensen die zich tegen de Rooms-Katholieke kerk keren op te pakken en te berechten.

ML: Heel zorgelijk. Je zult zien dat dat levens gaat kosten.

Lutherbijbel

1523-E Levend verbrand

Wij: Hoe kijkt u op dit jaar terug?

ML: Het is natuurlijk verschrikkelijk als mensen die fan van je zijn, op zo'n gruwelijke manier om het leven worden gebracht. Ook laat de keizer mijn boeken verbranden.

Wij: Wat doet dat met u?

ML: Mijn zorgen en frustraties vertalen zich in lichamelijke klachten: nierstenen, slapeloosheid, duizelingen, hartklachten en een slechte stoelgang. Allemaal het werk van de duivel...!

Wij: Maar u kunt toch niet ontkennen dat u regelmatig meer eet en drinkt dan goed voor u is?

ML: .....

Jan de Bakker op de brandstapel

1525-N Executie

Wij: Ook in ons land laat de keizer mensen oppakken die uw opvattingen aanhangen.

ML: Verschrikkelijk.

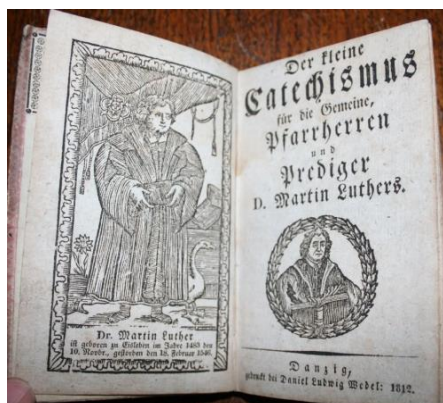
Wij: Privé is het voor u een belangrijk jaar.

ML: Inderdaad. Ik vraag Katharina von Bora ten huwelijk. Veel mensen vinden dat schandelijk omdat zij en ik kloosterling zijn geweest. Katharina en ik trekken ons daar weinig van aan. We zijn gelukkig. Zij regelt het hele huishouden, maar ik blijf natuurlijk wel de baas. Een vrouwenheerschappij heeft namelijk nog nooit iets goed gebracht.

Wij: Het is maar goed dat u niet in onze tijd leeft...

Maarten Luther en Katharina von Bora

Catechismus van Luther

1526-N+E Levensgevaarlijke boeken

Wij: Waarom schreef u eigenlijk een catechismus?

ML: In de catechismus beschrijf ik in het kort hoe ik tegen de kerk en het geloof aankijk. Dat is belangrijk voor de mensen die mij willen volgen. Daarom stel ik ook formuleren op voor de doop, het avondmaal en het sluiten van huwelijken. En ik schrijf geestelijke liederen. De bekendste is wel *Een vaste burcht is onze God*.

1530-E Oplopende spanningen

In deze tijd is Duitsland een verzameling vorstendommen met de keizer als 'opperhoofd'. Sommige vorsten blijven katholiek, anderen kiezen partij voor Luther. Dat zint keizer Karel niet. Als hij na negen jaar in Duitsland terug is, roept bij opnieuw een Rijksdag bijeen en probeert orde op zaken te stellen. De protestantse vorsten werken daar niet aan mee.

Gelagkamer De Keizer, Holterstraatweg 186, Rijssen-Holten

1532-R Hoog bezoek...!

1533-E En we noemen hem Willem...

Als dit kind groot is, zullen we nog veel van hem horen.

Johannes Calvijn (1509-1564)

1536-E Nog iemand die aan de weg timmert

Wij: Kent u Calvijn? Uw collega uit Genève maakt ook veel bezwaren tegen de leer van de Rooms-Katholieke kerk.

ML: Nee ik heb hem nooit ontmoet, ook niet geschreven. Ik heb gehoord dat hij zo streng in de leer is, dat hij uit Genève wordt verbannen.

Wij: Klopt, maar drie jaar later keurt het stadsbestuur van Genève zijn kerkregels alsnog goed en mag hij weer terug komen.

ML: In jullie land krijgt Calvijn veel navolgers, meer dan ik. Zijn opvattingen hebben heel lang een stempel gezet op de manier waarop Nederlanders in het leven staan.

Wij: Eigenlijk nog steeds!

1543-E Antisemit?!

Wij: In 1543 publiceert u een pamflet met de titel *Von den Juden und ihren Lügen* (Over de Joden en hun leugens). U roept daarin op synagogen en Joodse scholen in brand te steken, huizen van Joden te verwoesten en hun gebedenboeken, sieraden en geld af te nemen. U vindt dat rabbijnen die iemand tot het Joodse geloof bekeren, de doodstraf moeten krijgen. En u pleit er voor Joden een straatverbod te geven en in werkkampen te zetten. Daar zijn we erg van geschrokken. Hebt u zo'n hekel aan Joden?

ML: Eerst niet. Ik had er begrip voor dat zij geen christen wilden worden, omdat de kerk er zo slecht aan toe was. Maar ze willen ook niets van mijn kerk weten.

Wij: Daar denken wij dan anders over. Het geeft geen pas mensen met een ander geloof zo te bejegenen zoals u doet.

ML: Ik vind dat ik daar het volste recht toe heb. Alleen het ware geloof telt!

1544-N Roomse opvoeding

Het voormalige vorstendom Orange lag bij Avignon in de Provence. Dat het eeuwen later zoveel impact zou hebben op het kleurgevoel van Nederlanders, was toen niet te voorzien!

Luthers graf in de Slotkapel te Wittenberg

1546-E Afscheid

Wij: In de nacht van 17 op 18 februari sterft u, 62 jaar oud. Hoe verklaart u dat u in amper 30 jaar zoveel teweeg hebt gebracht?

ML: De tijd was er denk ik rijp voor. Veel mensen vonden de kerk corrupt en geldbelust. Denk maar aan die aflatenhandel. Geleerden als Erasmus staken hun kritiek op kerk en geestelijken niet onder stoelen of banken. Ik had het geluk dat net de drukpers was uitgevonden. Daardoor konden mijn boeken snel en goedkoop over een groot gebied worden verspreid. Verder had ik een paar goede vrienden die mij hielpen met het uit de grond stampen van een alternatieve kerk. Keizer Karel V was voor oorlogvoering afhankelijk van de Duitse keurvorsten. Daarom kon hij niet zo streng optreden tegen vorsten die mij goed gezind waren. En tenslotte. Ik heb m'n hele leven erg hard gewerkt.

Wij: Het blijft indrukwekkend. Uw invloed op West-Europa is erg groot geweest en u fikste dat in een tijd waarin kranten, tv, internet en Facebook nog niet bestonden.

ML: Ik weet niet waar jullie het over hebben. Daarom lijkt het me beter dat we op dit punt afscheid van elkaar nemen.

Concilie van Trente (1545-1563)

1547-E De breuk is definitief

1548-E Keizer Karel doet een laatste poging

1555-E De keizer houdt het voor gezien

1565-N Roomser dan de paus

De Spaanse koning Filips II die ook Heer der Nederlanden is, trekt zich niets aan van wat de edelen uit de Lage Landen hem vragen. Dat vraagt om problemen.

Hagepreek: stiekeme kerkdienst in de open lucht

Beeldenstorm: moedwillige vernieling van heiligenbeelden, altaarstukken en andere dingen die in het Rooms-Katholieke geloof belangrijk zijn

1566-R Geloofsvandalen en (1566-E) 'bedelaars'

1572-E Parijs: massamoord in godsnaam

Admiraal Willem van Lumey (1542-1578)

1572-N Eerste succesje

En dat is geen aprilgrap....

1573-N Oorlogsmisdaden over en weer

In bijna elke oorlog betalen burgers het gelag.

Burgemeester Pieter van der Werff spreekt de bewoners van Leiden moed in en biedt zijn lichaam aan om de bevolking eten te geven.

1574-N Haring en wittebrood

3 oktober is nog steeds een feestdag voor de Leidenaren.

Filips II, koning van Spanje, Heer der Nederlanden (1527-1598)

Willem van Oranje (1533-1584)

1580-N Bloedgeld

Balthasar Gerards vermoordt Prins Willem van Oranje

1584-N Politieke moord

1585-E Asielzoekers

Ze kregen een warm onthaal.

1591-N Vrijheid van godsdienst?

1597-R Twente bevrijd!

1598-R Holten wordt protestant

Jacobus Arminius
(1559-1609)

Franciscus Gomarus
(1563-1641)

1611-N Protestanten vechten elkaar de tent uit
Arminius en Gomarus zijn beiden professor in de theologie aan de universiteit van Leiden. Ze verschillen van mening over het antwoord op de vraag in hoeverre God **vooraf** bepaalt of iemand al dan niet zalig wordt. Calvin vond dat dat zo was. Gomarus is het met hem eens. Arminius denkt daar genuanceerder over. Gevolg: een hooglopende ruzie, niet alleen tussen beide godgeleerden maar ook onder 'gewone' protestanten.

1616-R Ook in Overijssel

Synode van Dordrecht (1618-1619)

1618-N Synode begint met ruzie

Geloof kan mensen uitermate onverdraagzaam maken.

Sint-Pieterskerk nu

1626-E Feestelijke ingebruikname

De bouw van dit kerkgebouw mondde onder meer uit in de reformatie. Hoe zat dat ook al weer?

1628-R RK doop? Boete!

Gewoon in Overijssel!

1629-R Rijssen wordt protestant.

1630-N Waarom op Lutherse kerken vaak een zwaan staat

Statenbijbel

1637-N Bijbel in Nederlandse taal

Luther vond dat gelovigen de bijbel in hun eigen taal moeten kunnen lezen. Daarom vertaalde hij de bijbel in het Duits. Dit jaar is de officiële versie van de bijbel in het Nederlands klaar: de Statenbijbel.

Voormalige R.K. schuilkerk in Diemen

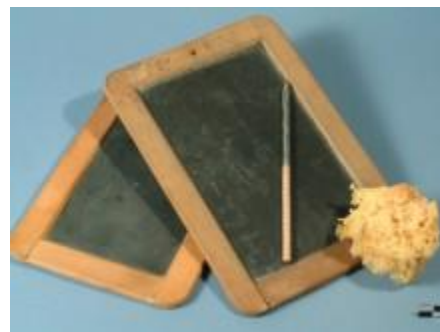
1638-R Stiekem je geloof belijden

Vredesakkoord met de handtekeningen en zegels van de onderhandelaars

1648-N Eindelijke vrede

1659-N Zondagsrust?

Lei, griffel en spons

1666-R Christelijk onderwijs is een must!

1704-R Katholieke pesten

In Deventer kunnen ze er wat van.

Einde van deze rondwandeling.

Als je van dit punt verder doorloopt, kom je bij het startpunt van deze rondwandeling.

Colofon

© 2019 Stichting Wereldtijdpad

Samenstelling: Floor Looy
Projectmanagement: IKOconsult, Almelo

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten van derden zo goed mogelijk te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich tot de uitgever wenden.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden veeelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De Stichting Wereldtijdpad aanvaardt geen enkele aansprakelijkheid voor schade als gevolg van niet of onjuiste vermelding van gegevens in deze uitgave. U kunt eventuele opmerkingen schriftelijk of per mail doorgeven aan de stichting.